

SHAXSDA DINIY O'ZIGA XOSLIK SHAKLLANISHINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Abduraxmanova Nafosat Amanatovna

Qarshi davlat texnika universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu tezisda shaxsda diniy o'ziga xoslik shakllanishiga doir falsafiy, sotsiologik va ijtimoiy-psixologik yondashuvlar tahlil qilinadi. Diniy o'ziga xoslikning shaxsiy e'tiqod, o'zini anglash, qadriyatlar tizimi va guruhiiy mansublik bilan aloqadorligi yoritiladi. Uning shakllanishida ijtimoiy muhit, diniy tajriba, muloqot va ijtimoiylashuv jarayonlarining o'rni ochib beriladi.

Kalit so'zlar: diniy o'ziga xoslik, diniy identitet, diniy tasavvurlar, e'tiqod, o'zini anglash, ijtimoiylashuv, qadriyatlar, guruhiiy mansublik, diniy tajriba.

Zamonaviy jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar shaxsning o'zini anglashi, hayotiy maqsadlarini belgilashi hamda muayyan qadriyatlar tizimiga munosabatini shakllantirishga ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu jarayonda diniy o'ziga xoslikni o'rganish shaxsiy e'tiqod bilan ijtimoiy mansublik o'rtasidagi aloqadorlikni tushuntirish imkonini beradi. Diniy o'ziga xoslik ko'p qirrali hodisa bo'lib, uni faqat diniy marosimlarda ishtirok etish yoki muayyan konfessiyaga mansublik bilan cheklab bo'lmaydi. U shaxsning diniy g'oyalar va qadriyatlarni qabul qilishi, ularni o'z hayoti bilan bog'lashi hamda o'zini diniy jamoaning bir qismi sifatida anglashini ham qamrab oladi.

Mazkur nazariy tahlilning maqsadi diniy o'ziga xoslik shakllanishini tushuntiruvchi asosiy yondashuvlarni umumlashtirish va uning shaxsiy hamda ijtimoiy jihatlarini o'rtasidagi bog'liqlikni ochib berishdan iborat. Tahlilda diniy o'ziga xoslik shaxsning o'zini anglash tizimi va ijtimoiy munosabatlar doirasida ko'rib chiqiladi.

Falsafiy yondashuvda diniy o'ziga xoslik insonning hayot mazmunini izlashi, borliqdagi o'rnini tushinishi va ma'naviy qadriyatlarni anglashiga bog'liq holda talqin etiladi. Bunda e'tiqod shaxsning dunyoga munosabatini tartibga soluvchi ma'no va mezonlar tizimi sifatida namoyon bo'ladi. Diniy tasavvurlar insonning hayot, o'lim, mas'uliyat va ma'naviy kamolot haqidagi qarashlari bilan bog'lanadi. Teologik talqinlarda esa diniy o'zlik ilohiylikka munosabat va diniy amaliyot orqali izohlanadi. Shu sababli ilmiy tahlilda diniy tajribaning psixologik mazmuni bilan teologik hukmlarning bilimiga oid maqomini farqlash muhimdir.

Sotsiologik yondashuv diniy o'ziga xoslikni ijtimoiy me'yorlar, institutlar va jamoaviy munosabatlar bilan bog'liq holda o'rganadi. E. Dyurkgeym qarashlarida dinning jamoaviy tabiati va ijtimoiy birlikni ta'minlashdagi o'rnini alohida ahamiyat kasb etadi [1]. Ushbu nuqtayi nazardan, diniy mansublik shaxsning o'zini muayyan guruhga daxldor deb bilishi bilan birga, guruh tomonidan tan olinishi va umumiy amaliyotlarda qatnashishi orqali ham namoyon bo'ladi. Oila, ta'lim muhiti,

ommaviy axborot vositalari va diniy jamoalar mazkur jarayonga turli darajada ta'sir ko'rsatadi.

Diniy o'ziga xoslikning murakkab tarkibini tushuntirishda Ch. Glokning diniylikni ko'p o'lchovli hodisa sifatida talqin etishi muhimdir. U diniylikning e'tiqodiy, marosimiy, tajribaviy, intellektual va kundalik hayotdagi oqibatlariga doir jihatlarini ajratadi [4]. Bu yondashuv shaxsning diniy mansubligini bitta belgi orqali baholash yetarli emasligini ko'rsatadi. Diniy bilim, hissiy kechinma va amaliy xulq-atvor bir shaxsda turlicha darajada ifodalanishi mumkin. Shuning uchun diniy identitetni o'rganishda mazkur jihatlarining o'zaro munosabatini hisobga olish zarur.

Psixologik yondashuvda diniy o'ziga xoslik shaxsning ichki tajribasi, motivlari, qadriyat yo'nalishlari va o'zini anglash xususiyatlari bilan bog'lanadi. E. Eriksonning identitet haqidagi qarashlari shaxsning o'zligini his etishi, hayotiy davomiyligini anglashi va ijtimoiy muhitga mansubligini tushuntirish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi [3]. Mazkur yondashuvga tayangan holda, diniy identitetni shaxsning o'zi haqidagi tasavvurlari, e'tiqodi va ijtimoiy tajribasini muvofiqlashtirish shakli sifatida ko'rib chiqish mumkin.

Ijtimoiy-psixologik talqinda diniy o'ziga xoslik shaxs bilan guruh o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda shakllanadi. H. Tajfel va J. Ternerning ijtimoiy identitet nazariyasi guruhga mansublikning insonning o'zini baholashi va boshqalar bilan munosabatlariga ta'sirini tushuntiradi [5]. Diniy guruhga daxldorlik umumiy qadriyatlar, me'yorlar va ramzlarni o'zlashtirish orqali mustahkamlanadi. Biroq shaxs diniy muhit ta'sirini shunchaki qabul qiluvchi subyekt emas: u o'z tajribasi va ehtiyojlari asosida diniy mazmunlarni talqin qiladi hamda ularga shaxsiy munosabat bildiradi.

Diniy identitet shakllanishida muloqot va ramziy amaliyotlar ham muhim o'rin tutadi. Diniy ta'limot mazmunini muhokama qilish, marosimlarda qatnashish va jamoaviy tajribani o'zlashtirish shaxsning o'zi hamda boshqalar haqidagi tasavvurlariga ta'sir etadi. Diskursiv yondashuv ushbu jarayonda til, ma'no va ijtimoiy munosabatlarning rolini ochib beradi. Natijada diniy o'ziga xoslik tayyor va o'zgarmas xususiyat sifatida emas, balki ijtimoiy tajriba davomida shakllanadigan hamda qayta talqin qilinadigan hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

A. N. Krilov diniy identitetning individual va jamoaviy o'zini anglash bilan bog'liqligini ta'kidlaydi [2]. Bu jihatdan shaxsiy e'tiqod va jamoaviy mansublik birbirini to'ldiradi, biroq ular har doim bir xil darajada ifodalanmaydi. Shaxsning diniy jamoaga mansubligi uning ichki diniy tajribasi, bilimlari yoki amaliy xulq-atvori bilan to'liq mos kelmasligi mumkin. Shu bois diniy o'ziga xoslikni tadqiq etishda tashqi faoliyat bilan bir qatorda subyektiv ma'nolar va shaxsiy motivlarni ham o'rganish lozim.

Xulosa qilib aytganda, diniy o'ziga xoslik shaxsiy e'tiqod, o'zini anglash, qadriyatlar va guruhviy mansublikning o'zaro aloqadorligida shakllanadigan ijtimoiy-psixologik hodisadir. Uni tushuntirishda falsafiy, sotsiologik va psixologik yondashuvlarni uyg'unlashtirish hodisaning mazmunini kengroq ochishga yordam beradi. Diniy identitetni o'rganishda e'tiqodning mazmuni, diniy tajriba, bilim, marosimiy ishtirok va kundalik munosabatlarni birgalikda hisobga olish maqsadga

muvofiq. Bunday yondashuv diniy o'ziga xoslikning shaxs hayotidagi yo'naltiruvchi va ma'no hosil qiluvchi vazifalarini tushunish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dyurkgeym E. Elementarnye formy religioznoy jizni // Klassiki mirovogo religiovedeniya. Antologiya. T. 2. Moskva, 1998. B. 174–230.
2. Krilov A. N. Religioznaya identichnost. Individualnoye i kollektivnoye samosoznaniye v postindustrialnom prostranstve. Moskva, 2012. 306 b.
3. Erikson E. Identichnost: yunost i krizis. 2-nashr. Moskva, 2006. 341 b.
4. Glock Ch. Y. On the Study of Religious Commitment // Religious Education. 1962. Vol. 57, suppl. 4. P. 98–110.
5. Tajfel H., Turner J. C. The Social Identity Theory of Intergroup Behaviour // Psychology of Intergroup Relations / Ed. by S. Worchel, W. G. Austin. Chicago, 1986. P. 15–47.